

УДК 159.923**Психологічні особливості життєвих цілей особистості у підлітковому віці**

Гріньова О.М., кандидат психологічних наук, доцент

Доцент кафедри педагогіки та психології Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

На сучасному етапі розбудови Української держави, в умовах значних політичних та економічних трансформацій проблема ефективного управління людиною своїм життям, здатності ефективно діяти в умовах соціальної ситуації розвитку, що швидко змінюється, набуває високої актуальності і суспільної значущості. Важливим аспектом цієї проблеми є здатність особистості до визначення цільових, стратегічних орієнтирів власного життя. Активізація самосвідомості, розширення світогляду, рефлексії, професійної спрямованості й самовизначення обумовлюють сензитивність цього підліткового віку для розвитку життєвих цілей і визначення особистістю основних векторів свого подальшого життя, реалізацію яких буде розпочато у наступному віковому періоді - юнацькому віці, з набуттям громадянської й соціальної зрілості.

Тому **метою даної статті** є теоретичний аналіз проблеми життєвих цілей особистості у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. У роботах сучасних вчених підлітковий вік розглядається як сензитивний період для активізації цілепокладання і утворення життєвих цілей (П.М.Горєлов і В.В.Утьомов [5], Л.Ю.Єрохіна [2], Т.В.Снегірьова і О.І.Близнецова [8]). Так, П.М.Горєлов і В.В.Утьомов виділили наступні тенденції розвитку цілепокладання у підлітковому віці: зростання суб'єктивної значущості цілей міжособистісної взаємодії, спілкування і саморозвитку, підвищення конкретності життєвих цілей, активізація цілей-досягнень у всіх доменах життєвого світу підлітка, становлення суб'єктності та інтернальності локусу контролю у досягненні власних життєвих цілей [5]. Згідно з Т.В.Снегірьовою і

О.І.Близнецовою, основними передумовами активізації цілепокладання особистості у підлітковому віці є розвиток пізнавальних процесів і метапредметних умінь і навичок, які забезпечують здатність особистості до вибору засобів власного навчання, конструювання програм власної навчальної діяльності [8]. Л.Ю.Єрохіна підкреслила, що у підлітковому віці відбувається становлення складної структури життєвих цілей, яка включає образ цілі (цілепородження), генерування моделі цілі (цілеутворення), розвиток моделі бажаної цілі до її реалізації, оцінки ймовірності досягнення цілі, аналіз помилок (цілереалізація та цілерефлексія), проектування і реалізація способів корекції помилок у змісті власної цілі й планах з її досягнення (цілекорекція) та ін. [2].

Водночас, згідно з Р.Левескью, зростання здатності підлітка до некритичного засвоєння соціальних стереотипів цілей в умовах соціального наслідування не створює достатніх передумов для активізації у нього суб'єктної постановки авторських життєвих цілей [12]. І.Іванків також підкреслив, що процеси особистісного зростання, набуття ідентичності, соціалізації особистості підлітка у цілому переважно соціально детерміновані [11]. Некритичне засвоєння особистістю соціальних стереотипів "успішної людини" ускладнює її авторське цілепокладання. Тому здатність старших підлітків до самостійного цілепокладання у масовому досвіді відповідає мінімальному рівню [2].

Становлення нової провідної діяльності підліткового віку - міжособистісного спілкування - обумовлює переорієнтацію процесів цілепокладання особистості з навчально-пізнавальної діяльності на приватне життя й інтимно-особистісні стосунки. Потреба в досягненні особистісної ефективності й успішності у цьому модусі обумовлює зростання суб'єктивної значущості життєвих цілей саморозвитку, самовдосконалення. Труднощами цілепокладання підлітків з саморозвитку є абстрактність цілей, відсутність логічних взаємозв'язків між найближчими і віддаленими цілями, недостатність співвіднесення бажаних цілей і об'єктивних можливостей [10]. А.В.Жилинська

підкреслила, що труднощі цілепокладання у старшому підлітковому віці обумовлені недостатністю передумов цього психічного утворення, а саме системи цінностей, моральних норм, активно-перетворюючої життєвої позиції, прогностичних здібностей, здатності усвідомлювати життєві перспективи [3]. У роботах Л.І.Божович, Б.В.Зейгарнік, Л.О.Регуш також підкреслюється думка про те, що узгодження різних життєвих цілей у життєвому просторі й часі, становлення ієрархії життєвих цілей як цілісної системи для підлітків є надзвичайно складним життєвим завданням [1]; [4]; [7].

Активізація особистісного розвитку підлітка обумовлює становлення у нього здатності до постановки узагальнених цілей власного майбутнього, досягнення яких об'єднує різні модуси життєдіяльності. Так, згідно з Р.Дж.Р.Левескью, у підлітковому віці відбувається активізація різних доменів майбутнього індивідуума, в яких він конструює життєві цілі. Основними доменами майбутнього у підлітків є навчання, робота і кар'єра, сім'я, саморозвиток, приватне життя. Життєві цілі підлітка являють собою складну систему, що включає як екстернальні, так і інтернальні цільові утворення. Домінування екстернальних цілей у доменах життєвого успіху та матеріальному, як центрального конструкта системи життєвих цілей сучасних підлітків спричинює погіршення їх суб'єктивного благополуччя на подальших вікових етапах [12].

Особливості й нерівномірність становлення життєвих цілей підлітків у різних модусах буття обумовлюють специфіку розвитку і їх життєвих планів. Так, у підлітковому віці відбувається активізація життєвих планів у модусах міжособистісної взаємодії й пізнання, а також соціальних планів [5]. У роботах Н.М.Толстих досліджено динаміку життєвих планів особистості у підлітковому віці: плани молодших підлітків відображають засоби досягнення бажаних життєвих цілей теперішнього і найближчого майбутнього. Віддалені періоди майбутнього у їх життєвому світі представлені і структуровані вкрай мало. У

старшому підлітковому віці особистість набуває здатності до конструювання життєвих цілей і планів свого віддаленого майбутнього. Однак такі цілі, плани, як і життєва перспектива старших підлітків, є недостатньо конкретними і реалістичними [9]. М.М.Рева також підкреслила недостатність планувального компоненту проектування особистістю свого подальшого життєвого шляху у підлітковому віці. Розвиток життєвих цілей особистості перевищує становлення їх життєвих планів. Недостатність планування підлітками свого майбутнього, усвідомлення й осмислення власних життєвих перспектив обумовлює завищений рівень їх домагань і постановку нереалістично високих життєвих цілей [6].

Здійснений аналіз проблеми життєвих цілей особистості підліткового віку в психолого-педагогічній літературі дає можливість зробити наступні висновки. Підлітковий вік є сензитивним періодом для розвитку цілепокладання індивідуума. Активізація життєвих цілей підлітків обумовлює зростання їх структурованості, визначеності у різних модусах життєдіяльності. Водночас недостатність внутрішніх, індивідуально-суб'єктних передумов розвитку цього психічного утворення спричинює переважно соціальну детермінованість життєвих цілей підлітків і недостатній розвиток їх здатності до постановки авторських, суб'єктних життєвих цілей. Розвиток життєвих цілей індивідуума обумовлює і становлення засобів досягнення ним бажаних цілей - життєвих планів. Водночас недостатність розвитку життєвих цілей особистості у підлітковому віці обумовлює і нечіткість планів з їх реалізації, формування планів переважно у найближчій життєвій перспективі, неузгодженість планів у різних доменах життєвого поля особистості і, як наслідок, нереалістично високі очікування від власного майбутнього. Таким чином, висока значущість підліткового віку як сензитивного періоду для активізації життєвих цілей і планів особистості і водночас виявлення ряду проблем у становленні цих феноменів у сучасних підлітків обумовлюють високу актуальність і соціальну значущість подальших

досліджень цієї проблеми, вивчення і створення оптимальних психолого-педагогічних умов для активізації життєвих цілей особистості підліткового віку.